

FIGYELŐ

KÉT BÍRÁLAT EGY KÖNYVRŐL

György Péter: *Állatkert Kolozsváron –
Képzelt Erdély*
Magvető, 2013. 449 oldal, 3990 Ft

I

SZOLIDARITÁS ÉS KRITIKA

(Előzetes megfontolások) A kolozsvári állatkertben élve elmondhatom, hogy az utóbbi másfél-két évben közvetlen közelemben időnként valaki elcsodálkozott: Erdélyről? Trianonról? György Péter? S bár mindig volt rá válaszom, körülbelül az, hogy 2004 decemberétől fogva, amikor egy kihisztériázott, átgondolatlan kérdésre gyakorlatilag a teljes Magyarország stigmatizálta az úgynevezett határon túliakat (az egyik hatalmi formáció úgy, mint népviseletben templomba járó, tájékozatlan, szexista igaz magyarokat; a másik meg úgy, mint kiéhezett, tájékozatlan, munkahelyeket elhappoló más ország állampolgárait) – szóval a kettős állampolgárságról szóló szerencsétlen népszavazás óta szerzőnk mintha folyamatosan próbálná megérteni az anyaországi arroganciát. A kolozsvári BBTE rendszeres vendég előadójaként több jó arccal barátkozott itt össze, mint én húsz év alatt, kéziratokat, festményeket és fotográfiákat kutatott fel, képes volt beleszeretni Szabédi László költészetébe (azelőtt meg képes volt elolvasni) stb. stb. – válaszolom, de a kérdés azért bennem is nyitva marad. Főként amiatt, mert nehezen fér a fejembe, hogy a György Péter-i tudással és érzékenységgel egy lokálisnak nem eléggé konkrét, globálisnak meg túlságosan is partikuláris problémának szánjon valaki néhány évet az életéből. Ugyanez az ő kedvenc mentális gyakorlata, a *léptékváltás* felől nézve: az erdélyezés Erdélyben homályos ügy, messzebről meg láthatatlan/érdektelen. Ahol mégis folyton belebotlik az ember a témába, az a jelenlegi magyar

kormányhatalom, annak újonnan szerkesztett kulturális intézményei és az általa fenntartott médiabirodalom. Politikai tétje a határon túli magyarok (többször nem jelzem, mennyire nyilvánvalóvá teszi ez a kifejezés, hogy szó nincs itt kölcsönösségen alapuló partneri viszonyról, régiesen szólva: testvériességről, hogy itt bizony ki van jelölve a centrum, és ki van jelölve a periféria) kettős állampolgárságának megadásával az igen konkrét magyarországi politikai hatalom megszerzése. Következésképpen, még ha időnk vesztegetésének, félrevezetésnek, a valószínű problémáktól való elterelésnek, a túlhatalmi agenda elfogadásának, ergo pusztá reakciónak tűnik is ez az egész erdélyezés, tétjét én mégis beismerem. A könyv előszavában György Péter a mitikus Erdély-képről beszél, amely eltagadja a mai Magyarország és a mai Erdély közötti történeti, kulturális és földrajzi távolságot, hogy egy saját, egynemű, egynyelvű, pillanatnyi politikai céljainak megfeleltethető, virtuális nemzetközösséget vizionáljon. És csináljon, mert megteheti. Következésképpen hajlandó vagyok belátni az ÁLLATKERT KOLOSZVÁRON nyomán: jelezni kell a nyilvánosság előtt, hogy a 2010-es évek elején ebben (na jó: abban) a kis országban mégsem csak legyintenek a kincstári látványerdélyezésre. György Péter megmutatja azt, ami eddig talán sokaknak láthatatlan lehetett: egy éppen uralmon lévő hatalom ahhoz, hogy nyugodtan kirekeszthesse ellenzékét, hogy határt húzzon feltétlen hívei és a kritikai attitűdöt vállaló állampolgárai között, elhazudik egy másik határt, hogy boldogan egyesüljön a határon túli fikcionált, kilencvenhárom éve alvó, órá mint megszabadítójára váró babájával.

(Rövid áttekintés) A kötet, szerencsére, nem Trianonról és nem Erdélyről szól, hanem az emlékezetpolitikában, művészetekben és kultúrában mint a *soft power* tereiben megkonstruált képeikről. Az előszóban vázolja a feldolgozatlan trauma tüneteit (mutatványait) a kortárs magyar közéletben és kultúrában, a bonyolult, a nemzettudat számára kényelmetlen szembe-

nézés megkerülésének legkézenfekvőbb technikáját, a képzelgést, a kulturális és történelmi amnéziát. A következő fejezet egy bravúros párhuzamáció (s mint ilyen, kissé kétséges, hiszen alapvetően összemérhetetlen dolgokról van szó) a szinkretikusan-mitikusán összeragasztgatott, nemzettudattól túlfűtött, szívcsakrás Dobogókó és az évszázadok hagyományát kreatívan és alázattal megjelenítő Pannonhalma között.

A mitikus Nagy-Magyarország XIX. századi történelmi valóságát idézi fel a harmadik fejezet, amikor a Monarchia kétfejű sasának egyikéként a magyarok uralmi helyzetben voltak az automatikákon ábrázolt térségben, teljes érzéketlenséggel az ott élő más nemzetiségűek nyelvi jogai iránt. A történet György Péternél a kortárs emlékezetpolitika fejeletére ítélt korszakával, a Tanácsköztársasággal folytatódik: egy szükségszerűen vesztés, avítt, bezárkózó hatalom után a Kommün a kor világpolitikai fordulatával összhangban jött létre, a korabeli magyar elit lelkes aktivizmusával. György Péternek nyilván nem feladata a történelemóra, arról ír csupán, ami a jelenlegi szelektív emlékezetből, annak érdekében, hogy egynemű magyarságképet lehessen megrajzolni, kimaradt: például a manapság igencsak a nagynemzeti ideológia kultuszához tartozó Márai lelkendezését idézi az ideális kommunizmus eszméi iránt. Nem az a cél, hogy leleplezze az akkoriban 19 éves publicista hőzöngését, arról sem, hogy éppen ezért szeresse – a tét a nemzeti hagyományok kiretusált epizódjainak visszahozása a nyilvánosságba. Nem a felfedező filológus munkájával találkozunk itt (bár kétségtelen, hogy igen gazdag forrásanyagaiért nagyon sok időt kellett könyvtárakban töltenie), a kor szakértői bizonyára pontosíthatják, kiegészíthetik az általa elmondottakat, György Péter könyvével viszont annak teremtődik meg az esélye, hogy az eszmetörténelemszéként talán laikus, de saját életében döntéshelyzetben lévő olvasó felnőtként tekinthessen a magyar kultúra bonyolult és változékony voltára. Szeretted A GYERTYÁK CSONKIG ÉGNEK-et? Jó, de az is Márai, aki így ír 1919-ben: „A kommunista államban mi tiszta, megújhdott, becsületes irodalmat akarunk...”

Az emlékezetpolitikai megközelítés egyszerre figyel a dokumentumokkal, bizonyítékokkal alátámasztható történelmi eseményekre és azoknak a köztudatban megjelenő, igen változatos és szabadon szárnyaló verzióira. Az ÁLLAT-

KERT KOLOZSVÁRON Trianon-fejezetei nem tagadják le azt, hogy váratlan, traumatikus hatású lehetett az esemény. Innen nézve viszont látható, hogy az irredenta indulatok egyenes következményei az amnéziás történelemszemléletnek. Látható az, ami az egymást nem ismerő tudományos és laikus történelemdiskurzusok felől nem: a Monarchiában velünk együtt élő népek kultúrájának ignorálása, az erőszakos asszimiláció olyan örvénybe húzza a magyar közgondolkodást, amelyben nincs megállás, minden különbözőstől fenyegetettnek fogja érezni magát. Az itt alaposan elemzett, Kosztolányi által szerkesztett Trianon-antológia, a VÉRZŐ MAGYARORSZÁG még csak az álmodozó, önfelmentő, infantilis történelemszemlélet tünete, a *homo aestheticus* botladozása a kérlelhetetlen események körül, de ez a politikát nem komolyan vevő szépelgés az *Új Nemzedék* című korabeli napilap PARDON-rovatában képes lesz a nyilvánosság előtt a numerus clausus eszmei háttéréhez aktívan hozzájárulni. György Péter azt írja, hogy a MAGYAR HÍSZEREGET héberre fordító várpalotai rabbit kirekesztő, indulatosan kattogó publicisztika vélhetőleg Kosztolányi műve, de itt nem az a cél, hogy sokkra sokkal válaszoljon, nem is az most az elsődleges, hogy a mediterrán tágasság felől jövő Kosztolányi tudata hogyan szűkülhetett be éppen ennyire, hanem a közgondolkodás alakulása egy elvesztett világháború után.

A vesztésig pillanatában mondanak az emberek mindenfelét, de hogy szinte száz éven át ne térjenek magukhoz, és ne legyenek képesek a felelősség hártásán túl semmire, az egy társadalomra nézve elképesztően súlyos következményekkel jár. A paranoia váltja fel a megismerés igényét, a tiszta, világos gondolat nem üti meg az ingerküszöböt, és valamiféle koholt védekezési szükségletből a (verbális vagy tettleges) erőszak lesz az elsődleges társadalmi kommunikáció. A könyv talán azért íródott, mert a mai napig így megy ez például Magyarországon.

A szelektív társadalmi emlékezet olyan mentókat helyez el a köztereken, amelyek semmiféle reflexív viszonyban nem állnak a környezetünkkel, még kevésbé magukkal: székely kapuk itt-ott mint puszta ornamentumok, és ilyenként éppoly lappangó erőszakot közvetítenek, mint minden önmagán meghatódott érzélgősség. A kötet jó néhány vadonatúj emlékművet felsorol, olvasója előtt meg egyre világo-

sabb, hogy az erőszakos beavatkozás mögött egy infantilis felsőbbrendűség-tudattól áthatott, szépegző amnézia működik.

A székely kapu nem látott közegéről olvasunk a kötet öt fejezetében. The dark side of the moon: Erdély a kommunizmus idején, Szabédi László költő és hatalmiideológia-propagátor, aki György Péter (és a Kántor Lajos által éltetett kultusz) szerint hősi önkéntes halált halt, Bodor Ádám elegáns paródiája a szükségszerűnek vélt hatalmi propagandáról, Bretter György filozófus dilemmázása a szabadság avagy szolidaritás kérdése körül, végül Szilágyi Domokos pályájának az erkölcsi és a fizikai halál felőli bemutatása. Feltételezem, hogy ezt az intenzív irodalmi perspektívát György Péter azért választotta, mert nem igazán talált az emlékezetpolitika felől értelmezhető képzőművészeti alkotásokat a korból, vagy ha igen, akkor azért vált egyeduralkodóvá mégis az irodalmi megközelítés, mert a könyvnek valamiért nélkülöznie kellett az illusztrációkat. Így viszont lesújtóbb/érdektelenebb a korszak irodalmáról kialakított kép, mint amilyen a képzőművészetek bevonásával lehetett volna.

Az utolsó négy fejezet újra az aktualitás felől tekint a problémára: alkotmányjogi és nemzetpolitikai fordulat volt a 2010. június 4-én elfogadott Nemzeti Összetartozás törvénye, melyben a nemzeti hovatartozás elsődlegességét állítva, egyúttal a más országokban élő magyarság „alávetettnek” van titulálva. György Péter empátiáját jelzi, hogy felhívja e részre a figyelmet, és érzékelteti, hogy mennyire ignoráns és lekezelő attitűdről van szó: 2013-ban, ha pusztán etnikai (és nem gazdasági vagy edukációs) kiszolgáltatottságban van, önmaga tehetetlenségén és gyávaságán kívül senkit sem akadályozhatnak meg abban, hogy saját életéért felelősséget vállaljon, s ha netalán alávetettnek érezné magát, akkor olyan országot keressen, ahol ezt nem kényszerítik rá. Az más, hogy mondjuk Romániában magyarként található magad olyan helyzetben, hogy diszkriminálnak, ám ez megtörténik olykor Magyarországon is erdélyiként, megtörténik bárhol a világon nőként, gyerekként, sérültként, munkanélküliként, másbőrszínűként, más szexuális orientációjúként, vegetáriánusként, biciklivel közlekedőként stb. Az új alaptörvény, ahogyan azt Bakk Miklósról hívatkozva György Péter megjegyzi, olyan szemléletből indul ki, amely elmulasztotta a nemzet-

tudatot korszerűen újragondolni. Valamiféle premodern, élő embert ma meg nem szólító, legfőbb elbűvölő vízió az, amely felől az etnikum minden más adottságot eltakar. Az az Erdély – próbálom összefoglalni a 14. fejezetet –, amelynek anektálásával évről évre eljászdadozik a magyarországi jobboldal, az ingyenes nemzeti rockkoncerteken és nekrofil megemlékezéseken kívül nem létezik.

György Péter azokról az erdélyi kortárs irodalmi jelenségekről számol be, amelyek megkísérelték kibillenteni, sokszínűvé tenni, parodizálni azt a monomániás múltba fordulást, amely sem a múlttól, sem a jelenről nem volt hajlandó tudomást venni. Itt újra fölmerül számomra a képzőművészeti jelenségek bevonásának hiánya (egyetlen kivétel a Fekete Zsolt MEGISMÉTELT PILLANAT című kiállítás és fotóalbuma, amely a Nemzeti Múzeum kontextusában a kincstári propaganda hordozójává egyszerűsödik, mely az erdélyi táj változatlanságát, történelmi események általi érintetlenségét hirdeti – György Péter megjegyzi ugyan, hogy azok számára, akik ismerik ezt a tájat, a fotók nem ezt közlik, de nincs módja erre a jelenségre kitérni, pedig sokkal izgalmasabb kérdéseket vetne fel, mint egy-egy írói eszmefuttatás a transzszilvanizmusról).

Az utolsó fejezetben távolabbról, világpolitikai viszonylatban szemlélhetjük a magyar emlékezetkiesésből fakadó állapotokat. Nem az untig ismételt német példával jön, ami a magyar infantilizmus Möbius-szalagjának másik fele, hanem olyan perspektívát mutat fel, az egyetemes emlékezetét, amely az egymást kizáró nemzeti történelmek helyett az egymással párbeszédben lévő történelmek közös emlékezetét teremti meg.

Egyetemes emlékezetkultúra hiányában mindig mindenki számára lesz hely, ahol kirekesztik, s ha ettől való rettegetésében visszahúzódná is a lokális univerzumba – hiába őrzik turulmadarak –, ott sem óvja őt semmi, az interneten át minden bejön.

(Amit másképpen látok) Naivítás volna azt gondolni, hogy György Péter itt személyes véleményét osztja meg olvasóival. A föllelhető, igencsak kiterjedt források alapján mutatja be az emlékezetpolitikát formáló tényezőket. Az vesse rá az első követ, aki ennyi idő alatt jobban elkerülte volna a leegyszerűsítéseket, erősebben reflektált volna egy ekkora méretű bibliográfiára

(minden fejezet után minimum ötlapnyi könyvcím), nekem mégis az a dolgom, hogy jelezzem a könyv általam vitathatónak tartott pontjait, ebben a paragrafusban hát ezt teszem.

Van úgy persze, hogy a vitatható állításért csak részben a szerző a felelős, ilyen a Gilles Deleuze és Félix Guattari által bevezetett *littérature mineure* fogalom használata úgy, ahogyan azt Karácsonyi Judit fordította: *kisebbségi irodalom*. Nem elég, hogy egy 1975-ben megjelent tanulmány csak 2009-ben szólal meg magyarul, de a mineure (minor, kis)¹ átcsusszantása *kisebbségibe* a fogalmat etnicizálja (ennek példája Németh Zoltán értelmezése, amelyik nem győz triumfálni afölött, hogy a két francia szerző olyan tájékozatlan Közép-Európa tekintetében, hogy nem veszi figyelembe, hogy Kafka az anyanyelvén írt).² A fogalom szubverzív erejének ezzel annyi, s marad a minőségi, mennyiségi, presztízsbeli – vagyis a mérhető felőli alacsonyabbrendűség. Az etnicizált fogalom lebutítja Deleuze és Guattari Kafka-értelmezését, mely annak a tapasztalatát formálta meg a hetvenes évek ellenzéki kultúrájában, hogy az anyanyelvem is idegen. Van erről Kafkának egy naplóbejegyzése: naponta úgy kell kimennem az utcára, hogy előtte magamnak kell megvarrnom a kabátom, elkészítenem a kalapom. Az írás számára tehát nem adottság, hanem kreáció, a szavakat nem csak úgy rakosgatja egymás mellé istenadta sorrendjükben: éppen egymástól igen távoli dolgokat (szavakat) hoz össze, hogy valamit, amire addig nem gondoltunk, megértsünk. Hogy kiszabaduljunk létezésünk irányítottságából.

Szubverzív, a többséggel, a kanonikussal, a kincstárival szembemenő *kis irodalom* Deleuze és Guattari értelmezésében Kafka művészete. Politikai tétje abból adódik, hogy megbontja a sztereotip struktúrákat, amelyek domesztikálják a túlhatalom mindenki uniformizáló törekvéseit. György Péternél – az etnicizáló leegyszerűsítés következményeképpen – a kis(ebbségi) irodalom politikai szubverziója ellenkezőjébe fordul: a hétköznapi túlélésnek alárendelt, a közösségi intézmények védelmében végrehajtott döbbenetes kompromisszumoknak hangot adó, olykor egyenesen propagandába hajló, ámde a nemzeti kisebbségek által művelt irodalom lesz. (Példa rá a György Péter idézte Szabédi László-féle költészet, a VEZESSEN A PÁRT-tal

az élen, a maga száználmas nyelvi állapotával, önkímélő moralizálásával. A kötet az ő emlékének van ajánlva, nem akarom megérteni, hogy miért.³ Kiválóságának igazolására nem talált, mert nem találhatott jobb példát, mint egy érzélgős SEMMIÉRT EGÉSZEN-utánzatot.)

Ha összevetjük Szabédi életművének doktriner alkalmazkodását a politikai elvárásokhoz Kosztolányi esztéticista attitűdjével, első látásra azt gondolnánk, hogy igen, az irodalomban lehet valaki nagy úgy, hogy időnként engedményeket tesz a kor politikai örületének, és antiszemita cikkeket ír, viszont könyörtelenül elbukik az, aki népének megmentését, egy politikai célt tehát, előbbre helyez az esztétikai igényeségnél. Attól tartok, hogy az az irodalomfelfogás, amely felmentést ad a politikai/etikai felelősségvállalás alól, merő ornamentika, elefántcsonttorony-idea. (Petri Györgyöt próbálták már dekanonizálni amiatt, hogy versei annyira részesei a korabeli aktuálpolitikának, de valahogy 2013-ban is a huszonéves költők Petriért rajonganak.)

Ha ellentétet konstruálunk (vagy hagyjuk, hogy akként működjenek) a politikából és az esztétikából, még a modernség kiskorúságból való kilábalásprojektjét sem tudjuk teljesíteni. Visszatérve Szabédi példájára: költészete nem azért maradt észrevétlen, mert annyira artikulált lett volna politikai értelemben – éppen hogy politikai értelemben a legvállalhatatlanabb. Vitám abban van György Péterrel, hogy nézetem szerint nem áldozatvállalás, hanem pusztán rossz döntés, tévedés feláldozni az esztétikát politikai céloknak. Szabédi esetében pedig politika és esztétika a diktatúra tüzsei. Semmi olyasmit nem hozott a köztudatba, amitől őneki és közösségének jobb, vagányabb lett volna élni. Azt mondani erre, hogy egy diktatúrában ez szükségszerűség, éppen György Péter könyve miatt sem lehet: Bodor Ádám alig érintett, de viszonyait jól érzékeltető példája cáfolja ezt a dolgot. (Am ő is átköltözött Magyarországra, és ott írta meg a regényeit, ami azt igazolná, hogy mégsem lehet, amire válaszom az, hogy részint az összetéveszthetetlen, páratlan Bodor Ádám-i stílus már az előző, Romániában megjelent prózakötetekben, tárcákban megvolt, részint meg a VERHOVINÁ-t jobbára mégiscsak a Madarasi Hargitán írta. Nem misztifikálni akarom Erdélyt, simán írhatta volna Budapesten vagy Moszkvában

is, csupán azt szeretném jelezni, hogy problematikusnak találok az Erdélyre vonatkozó elfenefetiszta ítéletet.)

Esztétika és politika oppozícióként való beállítása olyan kétséges, fölmentő közhelyek ismétléséhez vezethet, mint „*Kosztolányi írt ugyan antiszemita cikkeket, de nagyszerű író volt*”. Nyilván György Péter nem mond semmi effélet, de azt elmulasztja észrevenni, hogy az oppozíció megengedésével ilyen következtetésekre is vezethet gondolatmenete. Oda is el lehet jutni ebből a premisszából, és oda sajnos el is jut, hogy a politikai célok elsődlegessége, a magyar intézmények fenntartása végett az erdélyi magyar irodalom a diktatúrában esztétikailag értékelhetetlen műveket hozott létre, mert mást nem is tehetett.

Franz Kafka vagy Kertész Imre vagy Robert Musil vagy Bodor Ádám életműve éppen azt mutatja meg, hogy az ellenállás a korszak politikai és esztétikai elvárásainak briliáns műveket eredményez.

Szerzőnknel pontosabban senki nem vágja Walter Benjamin frappáns észrevételét, miszerint a fasizmus esztétizálja a politikát, a kommunizmus meg politizálja az esztétikát, de akár honnan próbáljam is ezt érteni, nem az derül ki, hogy volna akkor az esztétika külön, és van a politika külön, és az a szabad állapot, amikor ezeket egymással szembeeresztjük, s ha valami áll politikai szempontból, akkor szükségszerűen silány esztétikailag és fordítva. Ez az oppozíció minden diktatúrában mindannyiunkból ideális alattvalót farag.

Jacques Rancière az esztétikát az érzékelhető politikai behatárolása, a tér és beszédhelyzetek privilégiumként való kezelése alóli felszabadításként értelmezi,⁴ ilyenként pedig nemcsak az esztétika-politika áldatlan dichotómiája oldódik fel, hanem az egyén és intézmény szembeállítása is. (Valahogy premodernnek érzem azt a gondolatot, hogy az intézmények időnként emberáldozatokat követelnek: „*A hősiesség üres kultuszától zengő, a katonai erényeket harsogó nacionalizmus világában nem ismerek bátrabb, áldozatosabb életet, mint Szabédi Lászlóét.*” – 250.)

A kötet a diktatúra alatti Erdély szellemi életére vonatkozó diagnózisát nagymértékben Tamás Gáspár Miklós áttelepülése utáni vallomásából vezeti le. Tamás azt meséli, hogy a nemzetiségi ellenállás földadata ellehetlenítette a kritikai attitűdöt. A máskor az állatmetaforákra

oly érzékeny Tamás Gáspár Miklós, „*istállómeleg összetartozás-étoszról*” beszélt (idézi György Péter, 39.). Persze bizonyára az is lehetett (azért szerencsésebb lett volna, mondjuk, fojtogató légkört mondani). Csak azt nem értem, hogy miért volna ez Erdély specifikuma. Mintha az úgynevezett anyaország föltétlenül könnyes szeretettel tekintene a nemzetkritikára.

György Péter Erdély-könyvének szerintem legproblematisabb dichotómiája a szolidaritás versus modernség. Hogy választani kell: vagy közösség, vagy kritika. Bretter György esszéje kapcsán fogalmazza meg a kérdést: „*ha a szolidaritás gyakorlata kizárólagos és megfellebbezhetetlen etikai kötelesség, akkor nem záródunk-e ki automatikusan a modernitás világából?*” Könyvének válasza ezerszer is, akár honnan nézve is az, hogy de igen. Bretter is kizáródik Zsögödön, hiába gondol Pollock művészetére (ráadásul György Péter a következő szívhevszóló, ám nem túl elegáns megjegyzést fűzi hozzá: [a Bretter által] „*minden bizonnyal elsősorban gyenge reprodukcióból ismert amerikai festő*” – 281.), hiába hozza létre az ITT ÉS MÁST filozófiáját, melyben elvárások és minőségigény nem zárják ki egymást, hiába ír oly könyörtelen és éleslátó kritikát kora erdélyi magyar költészetéről, miszerint „*gyávasággal duhajssággal leplezi*” (Brettert idézi György Péter, 278.) – mégsem bír példája lenni az erdélyi modernségnek, leginkább amiatt, mert a kortárs magyar közbeszéd hírért sem hallotta. Hát igen, de egy ilyen kemény szűrőt alkalmazva nem sok témánk marad.

Látszólag plauzibilis, amit Tamás Gáspár Miklós mond, és amit György Péter így ad vissza: „*a fennmaradáshoz való jog nem a kultúra minőségén múlik, lévén a közösség létéhez, kulturális önreprezentációjához való jog nem esztétikai, hanem etikai kérdés. Az etikai kényszerhelyzet pedig lehetlenné teszi azt az esztétikai szabadságot, amelyet Pollock élvezett*”. (286.) Engem nem a kisebbségi lét feltételezett patetikus halála szomorít el, hanem az a dichotomikus gondolkodásmód, amely etikát és esztétikát két szimpla művelettel (1. egyenműsítés, 2. egymás ellen fordítás) oppozícióba állít, amely adottságként és nem kivívott, személyes autonómiaként értelmezi Pollock szabadságát. Az oppozíciókban való gondolkodás még egy olyan kivételes politikafilozófiai életművet, mint a Tamás Gáspár Miklósé is kizárólagosságokba, hol ettől, hol attól való búcsúzásba képes sodorni.

Ha a szolidaritást az esztétikai szabadság el-
lenében gondoljuk el, akkor az megsemmisít-
ő erővel hat a személyiségre. (A könyvben ez
az önfeladás vagy áttelepülés oppozíciójának
alakzatában jelenik meg.) A személyiség így vi-
szont valamiféle premodern kategória, amely
az adottságok kultiválásával és nem tanulással,
nem a másokra való figyelemben teljesedik ki.
A tanulásnak, utazásnak persze léteznek önző,
senkire tekintettel nem lévő formái is, viszont
ezek kevésbé hatékonyak, és egy idő után bezá-
rulnak. Amit napjaink pedagógiája untilg mond
és kevésbé gyakorol, az interaktivitás, elképzel-
hetetlen mind önmagáért felelősséget vállaló
individuumok, mind szolidaritás nélkül. És ez
vonatkozik Magyarországra is: nem tudom elkép-
zelni, hogy a jelenlegi túlhatalom leszavaz-
ható volna csak racionális kritikával, a szolida-
ritás tereinek megteremtése nélkül. Az érzelmek
a magyar közbeszédben vagy mindent elárasz-
tanak, vagy teljesen irrelevánsnak vannak tek-
intve. György Péter figyelme és érdeklődése
e tekintetben e kötetben nem jelenik meg: a
racionalitást kontra érzelmeket éppúgy mű-
ködteti, mint a magyar közbeszéd. Az emóciók
szociológiája sajnos még igen kevésbé van jelen
a magyar nyilvános beszédben, pedig az tenné
lehetővé, hogy ne igenre és nemre, szeretetre
és gyűlöletre egyszerűsítsük le a kommuniká-
ciót, hogy olyan közösségi tereket építsünk ki,
melyekben a kritika, a racionalitás nem fenye-
gető és nem megsemmisítő, hanem kreatív, ér-
zelmi kultúránkat is gazdagító erő.

Szerintem a szerző nálam sokkal mélyebben
meg lehet győződve arról, hogy nem igazán ko-
molyan vehető egy olyan közösség/állam, amely
nem tűri a kritikát, de emellett az is van, hogy
ha elég nagy hatalma van, ha borzasztóan nagy
hatalma van, akkor egyszerűbb neki a kritikát
megfojtani. Még ha ez hosszú távon saját fel-
bomlásához vezet is. Rövid távon viszont Hawaii.
Csakhogy a diktatúrában sem, azóta sem mond-
hatjuk, hogy az erdélyi magyarság efféle hata-
lommal rendelkezett volna. Lehet, hogy elitje
eljátszott a gondolattal, intézményeit eszerint
működtette, de legkésőbb a digitális nyilvános-
sággal olyan új terek nyíltak meg, amelyek ezt
a hegemoniát a maguk kisszerűségében mutat-
ták meg.

És végül egy utolsó dichotómia: a kötetben
kétszer is exemplumként szolgál egy személyes
meglátás, hogy mennyire döbbenetes, hogy egy

kolozsvári, a szerzővel ugyanahhoz a korosztá-
lyhoz tartozó kutató és egyetemi tanár, Tánczos
Vilmos ugyanakkor írta meg székely paraszt-
ként élő apja történetét, amikor György Péter
az APÁM HELYETT-et, és elgondolta, hogy Tánczos
édesapja meg az övé, bármennyire is szerettek
volna, nem tudtak volna egymással beszélgetni,
mert ugyanabban a korszakban, de két külön
univerzumban éltek. Igen, ez minden bizony-
nyal így van. De a külön univerzumokat nem
föltétlenül Magyarország és Erdély jelentik,
hanem a magyar közbeszéd oppozíciókba haj-
szolt, többnyire kirekesztő, vagy kirekeszt-
ő, vagy asszimiláló jellege. Borbély Szilárd *Egy
elveszett nyelv* című esszéje⁵ azt osztja meg
a nyilvánossággal (nyitott sokat téve ezzel is a
magyar közbeszéd érettebbé, elfogadóbbá, sze-
retetteljesebbé válásához), hogy falun, igen ne-
héz anyagi körülmények között élő szüleivel
hogyan vesztette el a közös nyelvet.

Ameddig érzéketlen marad a magyar közbe-
széd a mindenféle kisebbségekkel szemben,
nemhogy két külön régióból származó ember
nem fog találni közös nyelvet, de szülő és gyer-
meke, bárki és bárki sem fogja érteni egymást.
S hogy ez ki ne derülhessen, kötelezővé válik a
rejtőzködés, a kamuzás, a megbélyegzés, a hí-
zelgés és a hazudozás, és ne mondja senki, hogy
ez a biztonságos otthon garanciája.

Jegyzetek

1. Ahogyan az Assisi Szent Ferenc alapította rendet – az *ordo fratrum minorumot*, franciául *ordre des frères mineurs-t* – sem kisebbségi testvéreknek fordítjuk. Az utóbbi években több olyan eseményt is szerveztek (például a Szépirók Társasága 2009-ben *MINDENKI KISEBBSÉG* címmel), amely a kisebbség szót kiszabadít-
hatja elsődleges etnikai közegeből, és minden kollek-
tív jogokra igényt tartó csoportot beleért, de ezen
még sokat kell dolgozni, egyelőre ellenszélben.
2. Németh Zoltán: *A KISEBBSÉGI IRODALOM PROVOKÁCIÓ-
JA*. In: Balázs Imre József (szerk.): *KORTÁRS MAGYAR
KISEBBSÉGI IRODALMAK. POSZTKOLONIALIZMUS, GENDER STU-
DIES, LITTEÁRATURE MINEURE*. Egyetemi Műhely Kiadó,
Kolozsvár, 2013.
3. Mert Szabédi László életpályája azt igazolja, hogy
a modernizmus vívmányain kívül nincs élet. Hogy
vagy létrehozuk és őrizzuk az ország intézményeit,
melyek garantálják a jogainkat, vagy nincs hova lépni.

Szerintem ez minimum a vészkorszak óta illúzió, Kertész Imre filozófiai értelemben is elmélyült, mondjuk az iskolára mint intézményre vagy a családra mint intézményre vonatkozó írásai ezt pontosan érzékeltetik. Az utóbbi tíz-tizenöt év világpolitikai eseményei – az Egyesült Államok sajátos technikái a demokrácia kiterjesztésére, a biztonsági szervezetek visszaélései, a különféle állami szervek folyton feltáruló korrupciója, Európa egyik legsikeresebb intézményének, a katolikus egyháznak a viselt dolgai stb. stb. – még kevésbé adnak okot arra, hogy az intézményeket önmagukban bármire is garanciának tekintsük.

4. Jacques Rancière: *LE PARTAGE DU SENSIBLE: ESTHÉTIQUE ET POLITIQUE*. La Fabrique, Paris, 2000 – magyarul e műről egy hosszabb beszélgetés jelent meg a Múcsarnok *ELMEGYAKORLAT-SOROZATÁBAN: ESZTÉTIKA ÉS POLITIKA*. Ford. Jancsó Júlia. Múcsarnok Nonprofit Kft, 2009.
5. *Élet és Irodalom*, 2013. július 5. 13.

Selyem Zsuzsa

II

ERDÉLYI FANTOMKALAUZ

Tudni való, hogy György Péter az írástudók ama ritka szerzeteinek egyike, aki nemcsak alkotó magányban, kéklőn derengő monitorára meredve képes impozáns teljesítményekre, hanem konok aszkézissel a testét is rendszeresen edzi. Magam esti futásainak nyomvonalán lakva sok éve már többnyire csak így látom: elszántan a Városmajor felé tartva, vagy onnan haza, futópőben, sortban, egyenletes tempóban, mintha csak lépteit nem is a tüdő és az izmok összjátéka, hanem valami nem szűnő, nem lankadó belső monológ feszes mondatritmusa diktálná. Van úgy, hogy észre sem vesz mellettem elkocogva, máskor épp hogy csak biccent, aminek, gyanítom, csak egyetlen oka lehet: hogy futtában is könyvet ír, tanulmányt, esszét, pamfletet vagy kiállításmegnyitót. Am néha, két bekezdés közt, helyben futva és nagyokat rugózva megáll néhány baráti szóra. „Min dolgozol?” – faggatom ilyenkor egy sportriporter kíváncsiságával. „Hogy min? – csodálkozik. – Az Erdély-könyvem... Könyvheti lesz... Már csak pár hetem... van befejezni.”

Nem tudom, hány körre, hány esti futásra volt kalibrálva még, ám könyvét azóta sikerrel bevégezte, s az ötödfélszáz oldalon meg is jelent több száz jegyzettel és idézettel, egész oldalas köszönőlistával a végén. György Péter

szapora szerző, csak az elmúlt évtizedben ez a hatodik könyve – a Múzeum-monográfia, KÁDÁR KÖPÖNYEGE, A HELY SZELEME, A KALINYINGRÁD-PARADIGMA és az APÁM HELYETT után. Fontos témaválasztásai, eredeti mondandója okán eseménynek számított mind, még ha többfelől bírálták, vitáztak is vele. Persze őssereg közhely: egy témát, egy könyvet ír egy életen át mindenki, még ha esetről esetre másról szól is, mind újabb modalitással és témavariációkkal próbálkozva. Úgy tűnik, mindez György Péterre is igaz, hisz mindinkább kikerekedő életműve fókuszában rendre két-három nagy probléma-kör áll: az egyéni és a kollektív emlékezet(ek), identitás(ok) konfliktusai, továbbá a társadalmi igazságosság és lelkiismeret. Ami kellő távoból nézve voltaképp csak egy: minden, ami emberi, vagyis kultúraformáló erő. Imént felsorolt könyvei pedig láncolatban, úgy tűnik, még inkább egybecsengenek. Hiszen például e mostani is mintha csak ott folytatná, ahol a két év előtti APÁM HELYETT, mondhatni, kínzóan abba maradt: „Emlékezetközösséget teremteni konszenzus nélkül nyilván lehetetlen.”

„Come a passionate speech!”

De vajon mi újat – régít – lehet Erdélyről, Erdély kapcsán írni még, kiváltképp szerzői kötetben, egy egyszemélyes kutató-elemző „team” találatait közreadva? A könyv híre és kezdeti fogadtatása alighanem e kíváncsi, bár kissé eleve szkeptikus várakozást tükrözi, talán nem is a szerző személye, inkább a téma sokszoros aktuálpolitikai és mediális lehasznáaltsága okán. Ám lássuk, szoros olvasatban vajon a mű mennyiben cáfolja vagy igazolja ezeket az a priori kétségeket.

„Come a passionate speech!” – jegyzi fel mohón az ifjú Kosztolányi a hamleti szállóigét, s ez, *mutatis mutandis*, akár György Péter jelmondata, motivációs kulcsa is lehetne, hisz a „képzelt Erdély” megannyi régi, új fantomjával viaskodva az igazságkeresés rá jellemző erkölcsi, intellektuális szenvedélyével maga is érv- és indulatgazdag „közbeszélyt” írt, egy lazán illesztett, bár jobbára konzisztens esszé- és pamfletfüzért. Mint előszavában, majd később több ízben kifejti, ő maga úgy véli: „új helyzet” van, felgyorsult, paradigmaváltó időköt élünk egy sor fenyegető kulturális, társadalmi, politikai, sőt civilizációs válságjelenséggel, melyek baljós szimptomáival, többek közt mélyen ambivalens Erdély-képünk

kel s az azt mindinkább eluráló tévképzetekkel legfőbb ideje nyíltan szembenézni. Munkája sokféle problémafelvetését és elemzését ehhez kínálja kalauzként számos gondolatébresztő forrásidézettel, portréval és esettanulmánnyal.

Magától értődő, hogy a könyv egyik fókuszában a trianoni trauma áll, annak történeti és lélektani oka, eredete és máig ható következményei: a kiüresedés és fantomizálódás, a kompenzatív emlékezetkultuszok és a mind újabb politikai manipulációk, kurzusképző ideológiák jelenségvilága. A szerző azonban korántsem tapad le ezeknél, mondhatni, nem hagyja magát Trianon túlexponált ellenfényétől kivácutni, hanem munkája tizenöt fejezetén át egy sor további megértendő tárgyat, összefüggést és kontextust keres, gyakran messze túl a mind szűkebb magyar szemhatáron. És bár maga is fontosnak véli, hogy Erdély, az „erdélyiség” sajátos önképét s annak koronként változó magyarországi recepcióját minél mélyebbről tárja fel, ezt nem elsősorban történeti vagy politikai, inkább kultúr- és irodalomtörténeti narratívában teszi. Az agyonhasznált Erdély-sablonokat ízekre szedve és reciklálva, György Péter új és eredeti, öntörvényű és releváns gondolatszerkezeteket keres – ebben áll könyvének legfőbb erénye, újdonsága, ám egyben, úgy vélem, gyengéje és esetenkénti buktatója is.

Mindjárt az előszó meglepi az olvasót legalább négy-öt rétegű komplexitásával. Benne a szerző idézetek sorával előbb a kisebbségi lét, a kiszolgáltatottság sokféle csapdahelyzetét villantja fel: a „menni vagy maradni” kínzó dilemmáját, az otthontalanságélményt, a kettős hazavesztést, a sorsként továbbhurcolt, nem szűnő idegenséget. Ezután a „képzelt Erdély” legújabb baljós színeváltozását, „a kortárs múlt születését” vázolja elénk, ama kihívóan tudatlan, ám annál vehemensebb, minden más értelmezést és alternatívát kizáró törekvést, mellyel az elmúlt években a populista szélsőjobb Erdély- és Székelyföld-kultusza, bőszi trianonozása a szemünk láttára avanszált – a magyar szenvedés- és megváltástörténet kizárólagosságával – egy megalomán és avított „nemzeti” kurzusideológia rangjára. Ezt, némi enyhülést kínálva, egy recepció-történeti visszatekintés követi a modern magyar nemzetépítés XIX. századi kezdeteiig, amelynek alcíme és mit sem avuló sarkigazsága Kazinczytól, még 1816-ból való: „*Magyarország nem ismeri Erdélyt.*” Benne neves literátorok: Kazin-

czy, Petőfi, Orbán Balázs és Jókai sajátos Erdély-percepcióját, kultuszteremtő útleírásait és projekcióit kapjuk értő elemzésben, Kemény Zsigmond egy a valóság iránti érdeklődést már ekkor is joggal keveslő, hangsúlyos óvásával: „*alig van több ingert keltő tárgy, mint a két testvérország egymás iránti részvétét emelkedési- és aláesésében nyomozni.*” (Nota bene, kár, hogy e mustra a kiegyezés tájékán oly kurtán-furcsán megszakad, hisz bizonytalannal nem kevésbé tanulságos lenne folytatni még – egyebek közt – Németh László 1935-ös, Illyés Gyula 1945-ös és 1956 eleji vagy éppen Pándi Pál 1956 nyárvégi, sok vitát, botrányt, sőt politikai-diplomáciai vihart kavart erdélyi úti-beszámolóival.) Végül negyedik nekirugaszkodásra a „kisebbségi irodalom” létjogát és kettős nyelvi, esztétikai referenciáit vizsgálja a szerző egy Kafka-naplórészlet merészen távoli, ámbár itt nagyon is releváns distinkcióit idézve, majd Szabédi László emléke előtt tiszteleg, magát és művét az olvasó jóindulatába ajánlva.

„*Come a compassionate speech!*”

Az ÁLLATKERT KOLOZSVÁRON teljes témagazdagságát itt sajnos nincs tér elemzőn bemutatni. Izeletül legyen elég csak néhány kiemelés a sokszínű repertoárból. A KÉT HEGY címmel a kultuszhelyek: Dobogókő és Pannonhalma múltját, jelenét komparáló kötetkezdő írás valódi mesteresszé, nemcsak pontos és lényeglátó, ámde kellő empátia, sőt némi humor és poézis is megmecsillan benne. Íme, egy axiomatikus tézismondata: „[A mai] *Pannonhalma egy nagy hagyomány újraírásának kivételes pillanata egy kivételes térben, Dobogókő a hagyományba menekülés vad vágyát jeleníti meg, a vesztesek, kiszorítottak vagy kiszorultak, marginalizáltak világát.*” Hat fejezettel később a jeles esszéista hasonlóan értő és avatott vezetőként kínálkozik Erdély és Trianon magyarországi emlékműveinek, korábbi és a rendszerváltás óta felújított vagy újonnan létesült kultuszhelyeinek nagy ívű szemleútjához. E két rokon témájú és karakterű írás közt négy szorosan összetartozó történeti, irodalom- és mentalitástörténeti dolgozat sorakozik; valamennyi a történeti Magyarország jórészt még a múlt századelőn is rendíthetetlen illúzióját, majd az 1918 őszi szétesést, összeomlást, a Károlyi-kormány s a Kommün világot és értelmiségi szerepdilemmáit idézi, hogy végül a trianoni verdikt közvetlen hatását s a két elválaszthatatlan íróbarát: Kosztolányi és Karinthy mar-

kánsan elváló reakcióit mutassa be. „*Trianon* – emeli ki a szerző – *egyszerre történeti tény és metahistorikus konstrukció: a nemzeti történelem, a braudeli longue durée, tehát a nagy elbeszélés alapjának új időszámításként értelmezett határpontja. Ez a nyitánya a magyar szempontból zsáklucás, traumatikus, sértett, jóvátételt és a veszteségekért külhonból megértést követelő, s persze nem kapó, végül máig bármiféle konszenzust nélkülöző rövid 20. századnak.*” Fontos mindezt kellő kritikai éllel, ám egyszerismind éppannyi empátiával is hangsúlyozni – miként azt György Péter teszi –, hisz amilyen elemi csapásként élte meg egykor Trianont a magyarság túlnyomó része (úgyszólván minden származási, vallási, társadalmi és politikai különbség ellenére!), sokak számára ma, közel száz év múltán éppoly kevésbé evidens azonosulni e – modern nemzettudat híján – kizárólag *etnikai traumaközösséggel* vagy még inkább: annak eltorzult, agyonmanipulált és sokak által méltán hiteltelennek érzett hagyományával. Ennyiben a szerző e megértő-feltáró narratívával, mondhatni, mentálhigiénés mediátorszerepet vállal a sokféle módon megosztott mai magyarság egymással szemben gyanakvó, tudatlan és előítéletes csoportjainak közös szóértését és önmeghaladását szorgalmazva.

Hasonló szándék és szellem érződik a könyv további írásaiban is, immár a kisebbségi lét újabb stációit és szerepvállalásait vizsgálva Szabédi László, Bretter György és Szilágyi Domokos remek portréiban és esettanulmányaiban. Az optika itt mintha megfordulna, s a szerző inkább a maguk korának nyomasztoán kollektívista – nemzeti, vallási, kisebbségi vagy kommunista – elvárásaival viaskodó, jobbára tragikus sorsú erdélyi értelmiségiek magányos lázadásának okát és – morális, intellektuális vagy esztétikai – tétjét próbálná minél hitelesebben belülről feltárni a maga és olvasói számára. A kötet derekán a Szabédi-pályakép, kiemeléseivel az egyik leginkább gondolatgazdag írás, méltó kifejtése az első lapon álló hommage-nak. Erénye, hogy értőn és ismét csak „kritikus empátiával” idézi fel egy Magyarországon ma alig ismert, olvasott s Erdélyben is inkább csak mártír értelmiségiként tisztelt kiváló költő, tudós és publicista, a kolozsvári Bolyai Egyetem önállóságának felszámolása után 1959 tavaszán öngyilkossá lett Szabédi László életútját, egyéni sorsválasztását és kollektív szerepcsapdáját. Ott-hontalanság, kívülállás és kérlelhetetlen racio-

nalitás egyfelől – s magát nem kímélő, aszketikus „népszolgálat” másfelől, egy fenyegetett kisebbségi közösség s a magyar kultúra és tudomány erdélyi túlélése érdekében. Más szóval, konok önbüntetés egy eredendően magányos költő és tudós kényszerű közéleti feladatvállalásaival, 1945 után, „ahogy lehet”, akár párttagkönyvvel, felelős pozíciókban is.

Az utolsó három-négy írás részben a még hiányzó történeti, irodalomtörténeti íveket húzza meg: a késő kádári és a ceaușescui korszak párhuzamaival és ellentmondásaival, majd 1989 után a kisebbségi és nemzetpolitika mind újabb értelmezési-jogi kísérleteit Trianon legitimációs alapként való kanonizálására. („*Lélekben 15 millió magyar miniszterelnöke*”, a státustörvény vitája és a kettős állampolgárság, a Nemzeti Összetartozás tanúságtétele és az új Alaptörvény.) A kötetzáró két írás végül a traumaterápia s az emlékezetpolitikai verseny izgalmas nemzetközi példatárát és újabb elméleteit villantja fel, melyek közül az egyik legkényesebbre: Trianon és az antiszemitizmus, az irredenta politika és a holokauszt összefüggéseire alább még érdemes lesz külön is kitérni.

Hiteles hangsúlyok, hatáselemzések

Könyve gondolati csomópontjain György Péter méltán emeli ki, hogy Trianon egyik legsúlyosabb, máig ható következménye: a Kárpát-medencei sokszázados multikulturális tradíció(k) drámai megszakadása, az etnikai homogenizáció s az asszimilációs kényszer nyomoztó fölerősödése (egymást gerjesztve az új határok mindkét felén), majd ezek hatásaként: az egy nyelvűség és egyközpontúság, az intolerancia, a műveltségbeli és tudati beszűkülés, a lokális emlékezetzárványok feloldhatatlansága avagy a szerző szavával, annak bizarrul önkényes „brikolázs”. Mindez, halmozott veszteségként – ha más-más módon és mértékben is – immár ötödik nemzedéke egyként sújtja az „öregországot” (csángó archaizmus a mindenkori magyar államra) és a majd’ egy évszázada elszakadt magyar kisebbségeket, azok mind gyérebb szórványokkal.

Ugyanígy nem túlzó – sajnos – a szerző ama lesújtó látélete sem, hogy Magyarországon az elmúlt években mindezt tovább súlyosbította a rohamos kultúra- és valóságvesztés, az eltorzult média, a szélsőjobb militáns pótcselekvésekben és pogány kultuszokban tobzódó nacionalizmu-

sa, valamint az ettől mind kevésbé elváló, a határon túli magyar kisebbségi képviselőket is mélyen megosztó, megalomán és populista kurzuspolitika együttes pusztító hatása. Az eredmény: további tudatszűkülés és „nemzeti” öncsonkítás, miként az máris nyilvánvaló. A csonkaországi átlag magyarság önképe – a „nagy-magyarországos” pólók, sapkák és autómaticák talmi látszatai alatt – mind szánalmasabb léptékküre zsugorodik, abból sorra szorulnak ki immár nem csak a távoli, elritkuló magyar szórványok, ám lassan az egész Felvidék, Kárpátalja, Erdély s a Délvidék egykori és mai valóság-tömbjei, s többé alig fér benne meg más, mint a virtuális Székelyföld kevélyen kusza, kihívóan ignoráns kultusza, „Csaba királyfi büszke népével”. Joggal írja a szerző: „*Ha valaki úgy véli, hogy a nemzeti történelem tűnik el a nemzeti radikalizmus által teremtett illúzióban, nem téved.*” (22.) Ugyancsak méltán jegyzi meg a Don-kanyar és a II. magyar hadsereg pusztulása kapcsán, hogy „*Bármilyen történet, azt mindig Trianon igazolja. A mitikus gondolkodás mindentől retroaktív szükségességét kreál.*” Továbbá, hogy ilyenformán, „*A képzelt Erdély tökéletesen működik saját történelme nélkül.*” (25. k.)

Ám a hasonló tárgyú művek zöménél ez a könyv éppen abban nyújt mást és többet, hogy bírálatát és elemzéseit széles nemzetközi, mi több, globális kontextusba igyekszik ágyazni, kivált a traumafeldolgozás és az emlékezetpolitikai verseny újabb tömeglélektani, történeti interpretációinak tükrében. „*Hiszen – mint írja – a lokális események univerzalizmusa soha nem magától értetődő, a magyar panasz messze nem egyedüláll.*” György Péter munkája zárófejezetében példák során át elemzi, hogy nézete szerint miben is különbözik az egyetemes vagy humánus traumaközösség a nemzetitől, és hogy a belátáshoz, kiengesztelődéshez vajon miféle kataritikus gesztusok, politikai tettek elengedhetetlenek. (Így Willy Brandt térdhajtása 1970-ben a varsói gettóladadás emlékműve előtt, II. János Pál 1979-es auschwitzi, majd jeruzsálemi zarándokútjai, Kennedy elnök 1963-as nyugatberlini szavai: „*Ich bin ein Berliner*”, vagy 2011. szeptember 11. után a szolidaritás világméretű deklarációjaként a *Le Monde* egyik cikke: „*Nous sommes tous Américains!*”)

S ezen a ponton megkerülhetetlen a „*magyar Golgota*”: Trianon és a magyar holokauszt máig elváló traumaközösségeinek radikális újragon-

dolása. György Péter nem titkolja: az előbbi nemzeti, míg az utóbbi egyetemes botránynak és veszteségélménynek tartja. Arról pedig, hogy mi köze a Trianon-sokknak a nyomában támadt heves antiszemitizmushoz, a numerus clausushoz, majd a zsidótörvényekhez és az újabb történelmi útvesztők tömeges tragédiáihoz, leginkább Ungváry Krisztián szintén most megjelent műve: *A HORTHY-KORSZAK MÉRLEGE* ajánlható tüzetes „egybeolvasásra” György Péter könyvével. Nehéz lecke, minden korábbinál meggyőzőbb tényanyagával és szikár elemzéseivel az 1920 és 1944 közötti magyarországi diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus már-már fojtogatóan szoros korrelációjáról. Aki végigküzdi magát rajta, döbbenten fogja konstatálni nem csak a magyar politikai elit eseti és személyes felelősségét Trianontól a holokausztig vezető kényszerpályán, ám a magyar társadalom majd minden szegmensének korai és fájdalmasan mély „fajvédő” fertőzöttségét, akárcsak azt, hogy miért nem mérhető máig sem össze e kétféle traumaközösség. (Elég csak arra utalni, hogy az el- majd részben visszacsatolt országrészek javarészt magyar identitású, anyanyelvű és kultúrájú, részben asszimilált és keresztény hitre tért zsidósága sok éven át lojális, sőt lelkes híve volt a magyar irredenta céloknak, amiért is „hátlából”, annak részbeni sikerei után, csak sorozatos jog- és vagyonfosztás, munkaszolgálat, gettó, deportálás és Dunába lövetés lett osztályrészé.)

Ám lássuk a könyv hiányait, esetenkénti gyengéit is.

„*Nem tudnék könyvet írni Erdélyről – írja a szerző –, csupán arról, hogy azt mire használják.*” Mi tagadás, kissé kétélű vallomás ez egy ötödfélszáz oldalas erdélyi „téveszmétörténet” végén. Anynyiban ugyan kétségkívül van tárgyi alapja, hogy György Péter, mint többször hangoztatja, mindenekelőtt az „anyaországi” Erdély-mítoszok, ideológiák metamorfózisát kívánja nyomon követni – habár a mindenkori kisebbségi önmeghatározás vagy éppen a székely önlegendárium, melyekről szintén sok szó esik a könyvben, már nagyon is része egy XIX–XXI. századi Erdély-történetnek. Akkor hát mire is ez a különös ön-elhatárolódás? Pusztán a szerzői szerénység lefegyverző gesztusa volna? Netán van némi nonchalance fölény is ebben: a valós Erdély múltjának, jelenének részleteivel vesződjének csak a történészek, szociológusok? De vajon vállal-

kozhat-e bárki efféle nagy ívű, majd' egy századot – sőt a „nemzetépítések” hőskoráig visszanyúlva néhol kettőt is – felölelő „fantomológiai” elemzésre a romániai magyarság sorsát meghatározó politika- és társadalomtörténeti alaptények hangsúlyos rögzítése nélkül? S aki ezt teszi, nem esik-e lépten-nyomon óhatatlanul abba a hibába, hogy fantomok, manipulációk és vágyfantáziák ellen olykor maga is elvont vagy ideológikus gondolatkonstrukciókkal hadakozik?

Fantomok versus faktumok

Magam, történészként, György Péter sok erényvel és merészen szélesre tárt horizonttal megírt munkájából főként azt hiányolom, hogy a „képzelt Erdély” kreált múltjával szembeni tényrögzítése néhol feltűnően gyenge lábakon áll, és hogy figyelme ekként nem csak fontos tárgyi részletek, ám néha korszakos jelenségek felett is hajlamos elsiklani. Így sajnálatosan nem vagy alig ír például Trianon egyik máig ható, legfőbb következményéről: az elszakított nemzetrészek (s nem csak Erdély, a Partium vagy a Bánság!) markáns „szétfeljedéséről” 1918–20, 1944–45, majd 1989–91 után, azok sajátos túlélő stratégiáiról, eszméi, politikai és gyakorlati útkereséséről az „anyaország” és a többségi utódállamok autoriter vagy nyíltan diktatórikus központosító, homogenizáló törekvései között őrlődve. A Trianon utáni transzszilvanizmus – s általában a regionalizmus, lokálpatriotizmus – kultúramegtartó, identitásépítő törekvéseit is hajlamos eleve ábrándosan avított illúziókként „leírni”. (Nota bene ez ügyben, még az általa sokra tartott Szabédi is megértőbbnek tűnik, Szemlér Ferenc kérelhetetlen kritikájával vitázva!) Elemzése háttéréből úgyszintén feltűnően hiányzik a XIX–XXI. századi magyar nacionalizmus(ok) kortárs kihívóinak: a román, szlovák, szerb etc. „nemzetépítők” – legalább jelzésszerű – ellenstratégiája és seregszemléje, miként láthatóan nincs érdemi mondandója a kettős kisebbségek (erdélyi zsidóság, cigánység) vagy a kisebbségközi (magyar–zsidó, magyar–sváb, magyar–szász etc.) és szórványkonfliktusok nehéz sorspróbáiról sem.

Ám akadnak ennél konkrétabb, esetibb hiányosságok is. Miközben például akkurátusan felidézi a Horthy-rezsim bünbakképző őshazugságát, amely szerint Erdély elvesztése és maga Trianon is jórészt Károlyi és Kun Béla nemzetáruló, országvesztő bűne lett volna (105.),

ennek tényszerű cáfolatát már elmulasztja – akár csak zárójelben vagy jegyzetben is – jelezni. Azt tudniillik, hogy Magyarország felosztása, az utódállamok mohó területfoglalásai nyomán, de facto már a Monarchia összeomlása-kor, ám legkésőbb 1918 végére megtörtént, s azon érdemben a párizsi „békebírák” sem változtattak. Nota bene, további cáfolatként mind ez megtoldható azzal, hogy (nem feledve a Székely Hadosztály sokszoros túlerővel szembeni hősiességét, bár hiábavaló utóvédharcát sem) furcsa módon épp a Kommün 1919. tavaszi elszánt felvidéki offenzívája volt az egyetlen sikeres honvédő erőfeszítés – legalábbis június végéig, a második Clemenceau-jegyzékig – a román és csehszlovák előrenyomulás feltartóztatására, miközben a bécsi emigráció és a Horthy vezette „Nemzeti Hadsereg”, az *Entente* köpenye alatt a „minél rosszabb, annál jobb” cinizmusával kívárta, hogy egy háborúvesztett, körös-körül megcsönkolt, nyomorgó és kivérett prédaország felett „rendcsinálóként” a hatalmat a kellő pillanatban magához ragadja.

Nagyszabású gondolatköteise közben a szerzőnek olykor nem jut kellő figyelme arra sem, hogy a dátumok, nevek stimmeljenek. Az ugyan meglehet, hogy Móricz a Vörösmarty Akadémia elnökeként 1918 végén mondott programbeszéde, mint azt György Péter írja, „*egy pontokon kísértetiesen emlékeztetett Deák [...] korábban megfogalmazott hiú reményére*” (ti. arról, hogy a nemzetiségeket a polgári jogkiterjesztés és jólét lenne hivatott honosítani), csakhogy ez nem „*mintegy harminc évvel*”, hanem legalább fél századdal korábbi nemzeti liberális várakozás volt, melyben a „haza bölcsével” voltaképp már a reformkor óta egy egész kiváló, azóta sem felülmúlt, magyar politikusnemzedék lelkesen osztozott. Ennél kisebb, bár hatástörténeti szempontból szintén nem mellékes időrendi csúszásba botlik az olvasó ott is, ahol a Horthy előszavával és Kosztolányi szerkesztésében 1920 őszén megjelent VÉRZŐ MAGYARORSZÁG-antológia előkészületeit idézi a szerző. (120.) „*Kosztolányi – írja György Péter – több hónapos levelezésben állott, biztatta és kérlette őket [ti. a könyv szerzőit – NB], mindent elkövetett, hogy a párizsi béketárgyalásokkal párhuzamosan szerkesztett kötet minél hamarabb megjelenjen.*” A magyar békeokmányt a versailles-i Grand Trianon-kastélyban június 4-én írták alá, ehhez képest a jegyzetben hivatkozott, Kosztolányi által írt szerkesztői levelek – az egy Oláh

Gábornak küldöttet kivéve – mind ezután keletiek, ami nyilvánvalóan nem a döntés bármilyen befolyásolási szándékát, sokkal inkább az ekkorra már bekövetkezett Trianon-sokk mozgósító hatását tükrözi.

Végül, elfogultságomat is vállalva, hadd zárjam e történeti hiánylistát az erdélyi '56 – e mostani bátor és sokban hiánypótló könyvhöz is – méltatlan emlékeztetéssel. György Péter érdemben sajnálatosan keveset ír arról a váratlanul felizzó nagy közös reményről, majd újabb nagy traumáról, melyben a magyar forradalom leverésével és a párhuzamos erdélyi demonstrációk nem kevésbé tömeges megtorlásával milliók osztoztak egy tragikus történelmi pillanatra a román–magyar határ mindkét felén. Szabédíró irván futólag ugyan megjegyzi, hogy: *„1956 a magyar kommunista értelmiségnek Romániában újabb megoldhatatlan helyzetet, csapdát, megaláztatást hozott. Végül a magyar kommunista elit fasiszta összeesküvésnek tekintette, ami a határ túloldalán történt – s végtelenül kevesen voltak azok, akik megpróbálták a forradalomról beszélni, s ugyancsak megfizettek érte, kivétel nélkül, mindannyian.”* (246.)

Nos, korántsem csak erről és ennyiről volna itt szó. Sokkal inkább egy – a '89-est is elhomályosító – korszakos esélyvesztésről, a demokratikus patriotizmus és a kelet-európai szolidaritás merészen új távlatokat nyitó konstellációjáról, amelyhez fogható ritka, „együttállás” csupán a '80-as évek végi budapesti, temesvári és bukaresti demonstrációk jelszavaiban tért vissza: „Románok, magyarok, legyetek szabadok!” Bár szereplői közül még sokan élnek, és dokumentumai az elmúlt negyed században sorra jelentek, az sajnos máig nem ment át valódi súlyával sem a magyarországi, sem az erdélyi köztudatba, hogy 1956 forrongó ősze miféle nagyszerű várakozást keltett, és mennyi elszántan hősiés, spontán szinkronmozgást indított el az alig két hónapja megnyitott, majd október 24-én ismét pánikszzerűen lezárt magyar–román határ két oldalán. Mindez Erdély-szerte és Bukarestben nem csak s nem is elsősorban a György Péter által hivatkozott magyar „kommunista értelmiségi elit” belügye volt, habár jobb érzésű és politikai ítéletű tagjai – így a Bolyai Egyetem tanárai, a kiadói és lapszerkesztők egy része, sőt a Magyar Autonóm Tartomány némely káderei is – a Kossuth és a Szabad Európa Rádió híradásai nyomán titkon már 1953 óta Nagy

Imrében bíztak, s ha utóbb kényszer alatt neküket adták is a politikai „hűségnyilatkozatok” rituális hazugságaihoz (akárcsak a magyarországi írók, értelmiségiek többsége!), azért a magyar forradalmat nem „tekintették fasiszta összeesküvésnek”, kivált azok nem, akik szavaikért vagy nyílt kiállásukért állásvesztéssel, internálással vagy sokévi súlyos rabsággal kellett megfizessenek. Am ennél is fontosabb, hogy 1956 Romániában korántsem maradt pusztán „magyar ügy”, ellenkezőleg: a legtöbb forrongó ponton nem is úgy indult, hanem széles antisztálinista, demokratikus platformként, az interetnikus szolidaritás jegyében. Így például Temesváron a műegyetem október 30-i nagygyűlésén több ezer román, német, szerb és magyar diák hasonlóan radikális, 12 pontos követeléslistát hagyott jóvá, mint alig egy héttel korábban szegedi és budapesti társaik; a gyűlésen hívatlanul megjelent bukaresti pártvezetőket megfutamították, majd két napon át ülősztrájkjal dacoltak a Securitate páncélkocsikkal megerősített blokádjával és a tömeges elhurcoltatással. Csak itt és ekkor 2500 diákot tartóztattak le és tartottak jó egy héten át fogva egy közeli kiürített szovjet laktanyában, majd sokukat kizárták, 32 egyetemistát pedig „láztításért” többévi börtönre ítélték. Kolozsvárott a diákszövetség október 24-én Mátyás szülőházába, a „Ion Andreescu” Képzőművészeti Főiskolára összehívott nagygyűlés szervezői szintén vállalva román, magyar diákok voltak, közülük Tirnovan Vid Arisztid és Balázs Imre utóbb hét-hét év börtönt kapott. A békés demonstrációkat és spontán szerveződések Erdély-szerte hosszan lehetne sorolni még. Az utolsó, november 5-i tiltakozásra érkezők a bukaresti Egyetem téren már vélhetően jórészt román diákok voltak (mintegy négy-öt százan), közülük a katonai törvényszék 16-ot ítélt börtönre, bár magát a tüntetést a géppuskákkal fedezett többszörös rendőri túlerő eleve megghiúsította. A megtorló gépezet – akárcsak Magyarországon – még vagy három évig csúcsra járt, négyszáznál is több „ellenforradalmi szervezkedést” szankcionálva. Romániában politikai okból 1962 végéig közel harmincezer embert tartóztattak le (köztük számos erdélyi magyar középiskolást, egyetemistát, tanárt, lelkészt és más értelmiségit), majd mintegy tízezret ítélték el – legalább félszázat halálra. (A kortársi emlékezéseken kívül további beavató részletekkel szolgálhat még néhány elsőrangú forrás-

munka, így: Az 1956-OS FORRADALOM ÉS A ROMÁNIAI MAGYARSÁG, 1956–1959. Szerk. Stefano Bottoni. Pro-Print, Csíkszereda, 2006. Vagy a Dávid Gyula összeállította POLITIKAI ELÍTÉLTEK ÉLETRAJZI ADATTÁRA, 1956–1965. <http://adatbank.transindex.ro/cedula.php?kod=636>.)

Mindez még akkor is döbbenetes, nagyobb részt ma is csak némán tetemrehívó tény, ha György Péter könyvének Bretter- és Szilágyitanulmányaiban utóbb árnyalt és nem kevésbé nyomasztó elemzését adja az erdélyi magyar íróvilág és értelmiség '56 utáni mély meghasonlásának: a bebörtönzések, feljelentő kampányviták, retorziók és tömeges ügynökbeszervezések sok éven át viselt pokláinak.

Némi filológiai és stíluskritika

Mint a fentiekből is kitűnhet: György Péter újabb könyve – mindenekelőtt tény- és gondolatsűrűsége okán – nem könnyű olvasmány. Néhol túl sokat markol, idézetet idézetre halmoz, másutt érvelése egy-egy tézisondattal vagy rejtélyes bon mot-val kurtán-furcsán megszakad. (Például így: „*Holott, mint köztudott, a nyelv nem fétis, ellenben rókatárgy.*” – Kiemelés tőlem – NB.) Az elemzőerő, az okfejtés mélysége és konzisztenciája sem mindvégig egyforma; pontos és nemritkán revelatív erejű érvek, összefüggések változnak sommás, sőt már-már kinyilatkoztatászerű ítéletekkel. Egy-egy állítását, minősítését kedvenc fordulattal rendre így zárja a szerző: „...*az, és semmi más*”.

A könyvben aránylag kevés a nyitott kérdés, a töprengő, többféle következtetést is megengedő s azt bátran az olvasóra bízó elemzés. Igaz, akad néhány üdítő kivétel is, mikor a szerző már-már magával is polémiába elegyedik, önmagát is revízióra fogja. (Jellemzően ott, ahol a személyes érintettség megértőbbre hangolja mások igaza[i] iránt is, így amikor visszatérően azt latolja, vajon csakugyan kortársai voltak-e egymásnak Tánzos Vilmos erdélyi etnográfus, csíki ökrösgazda s az ő budapesti értelmiségi apja, kiket életkoruk és anyanyelvük hasonlósága ellenére „*világok választottak el egymástól*”).

Nyilvánvaló, hogy e lényegét tekintve recepciótörténeti mű tárgya igen gyakran maga a nyelv, eszköze pedig az egymásra rétegzett jelentések, szimbólumok hermeneutikai és nyelvpszichológiai módszerű vagy éppen metanyelvi kibontása. Ezúttal tehát nagyon is indokolt a sűrű és sokféle hivatkozás, mottó és idézet.

A szerző ezeket többnyire értőn és kellő invencióval válogatja össze, hogy vendégsszövegei akár kommentár nélkül egymást értelmezzék, egymásra feleljenek. Ám ezzel együtt is néhol már-már tobzódó méreteket ölt az intertextualitás, és mi tagadás, az idézéstechika is hagy némi kívánnivalót maga után a könyvben. Ez utóbbi jellemző példája, ahogy egy-egy fejezet testesebb prózamotójának szerzőjét, forrását az író végjegyzetekbe számúzi (mint azt a 6. fejezet élén Szabó Zoltán egy 1939-es írását citálva teszi, a 11. fejezet élén Ernest Gellner a „kozmosz magányt” taglaló angol nyelvű szövegével vagy a 14. elején Visky András MÍTOSZ ÉS SZINDRÓMA című kiváló esszéjét idézve egy esszenciális paszszus erejéig).

A „hiperintertextualitáson” már a könyv elején sem győz ámulni az olvasó, „*Hommage à Szabédi László*”, áll mindjárt az első lapon. Majd: mottók Adytól, Szilágyi Domokostól (utóbbi Berzsenyire alludáló MAGYAROK című versét maga is egy-egy Vörösmarty-, Petőfi-mottóval indítja!), majd külön oldalon sorra: Tamás Gáspár Miklós egy *Népszabadság*-cikke (FANTOMFÁJDALOM. TRIANON ÁRVÁL, 1998), egy versidézet Kovács András Ferentől, „*ad notam Illyés Gyula: Nem volt elég*” és egy bő bekezdésnyi Vida Gábor vitairatából (HOGYAN ÍRJUK MEG A ROMÁNIAI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETÉT?). Csoda-e, ha ennyi citátum és invokáció után a szerzői előszó csak a 15. oldalon kezdődik – azaz folytatódik újabb sűrűn sorjázó idézetekkel, hivatkozásokkal? (Ezúttal Szombathy Bálintot, Végel Lászlót, Visky Andrást, Orbán János Dénest, Bretter Györgyöt, Selyem Zsuzsát, Bodor Ádámot, Tánzos Vilmost és másokat idézve.) Mindehhez számításuk hozzá, hogy a végjegyzetekben még további citátumok lapulnak (például Fenyő Miksától, Szóts Gézától, TGM-től), és hogy a könyv metaforikus főcíme: ÁLLATKERT KOLOZSVÁRON, maga is Bodor Ádám egy 1977-es névtelen „olvasói leveléből” való, mely rejtélyes írói csíny háttérét később egy külön fejezet, sorrendben a tizedik hivatott felfedni és kontextualizálni.

Nem hagyható szó nélkül az sem, hogy nyilván a lázas sietség és a kellő szöveggondozás hiánya miatt az elkerülhetetlenül sajnos jóval több hiba és szövegromlás maradt a könyvben, mely néhol úgy hat, mintha szerkesztő, korrektor vagy végső javításra a szerző nem is látta volna. Mindez a Magvetőtől, a magyar szépirodalmi kiadó egyik nagy múltú, promi-

nens műhelyétől merőben szokatlan, ahogy méltatlan a könyv tárgyához és olvasóhoz is. Csak remélni lehet, hogy nem egy új széria kísérleti opusát akarták megtesztelni vele a romló éberségű közönségen és kritikusokon.

Ex oriente lux?

Dörzsöljük csak a szemünket, ha nem hisszük: keletről támad a fény...

Nekünk tehát Erdély, Románia felől – igen, akár onnan is jöhet „megvilágosodásunk”, hogy általa végre a valóságra és benne magunkra, egymásra ismerjünk!

Hiszen mindannyiunk dolga, hogy a közös emlékezetmunkát, a konszenzusteremtést – bármi reménytelennek tűnjék is olykor – ésszel és lelkiismerettel, minden lehető módon előmozdítsuk. Tény, hogy Erdélyről, annak múltjáról, jelenéről ma sokan keveset vagy éppen semmit sem tudnak, miközben kevesen már-már nyomasztóan sokat. Elemi érdekünk, hogy ezt a tudás- és műveltségbeli, valóságérzékelő és lelkiismereti szakadékot mielőbb áthidaljuk, ha nem akarjuk a fenekén végezni, mind egy kupacban. Ebben segíthet e mostani munka, György Péter tanulságokban gazdag erdélyi fantomkalauza, ami jó szívvel ajánlható mindenkinek, olvasásra és továbbgondolásra, aki nem rest az önismeret sokféle felfedezést ígérő erdélyi, magyarországi ösvényeit – legalább képzeletben – bejárni.

Végül hadd korrigáljam a szerzői előszó egy, érzésem szerint kissé sommásra sikerült paszuszát, amely így szól: „*Mindeközben Magyarországon igen kevesen tudják, hogy ez a politikai és kulturális fordulat [ti. a populista székely mitománia elszabadulása, a zászlóháború, a Nyíróhamvak virtuális újrateremtése körüli botrány] milyen hatásokat kellett a valódi Székelyföldön, miként befolyásolta a csíkszeredai, székelyudvarhelyi, sepsiszentgyörgyi lakótelepeken, blokkházakban élő, a kortárs romániai társadalomtól is elidegenedő egyszerű magyar emberek tömegét. Igaz, a kortárs Székelyföld társadalmi valósága néhány jeles magyar kutatón [...] kívül javarészt senkit sem érint, s lassan nem is érdekel.*”

Nos, a valóság – egyetlen közös reményünk –, azt hiszem, korántsem ilyen lesújtó, kedves Péter. Magam az elmúlt pár hónapban három erdélyi körutat is tettem, előbb a Kritérionnál megjelent Pásint-monográfiám bemutatóit abszolválva, majd a szelterszi (Hargita) társada-

lomtudományi „munkatábor” önkénteseként. Tucatnyi helyszínen, több száz emberrel volt alkalmam szót váltani, személyes gondjaikon és örömeiken túl az interetnikus együttélés, a kisebbségi képviselőlet jövője esélyeiről, az autonómiavitákról vagy épp az „anyaország” iránti változó viszonyról. Mindezek alapján az a benyomásom, hogy Romániában, Erdélyben, sőt szűkebben: akár csak a Székelyföldön is, a népességarányokat tekintve majával több ép lelkű, józan és serény, a közügyekben sem rest ember él, mint a határ innenső felén. Ez persze, tudom, alkalmi és szubjektív észlelet csupán, és nem „reprezentatív mintavétel”. Ám az utóbbi sem késik már sokáig, például a helyi és magyarországi választásokkal, melyek némely elemző szerint – a rovásírásbajnokokra és a honmentő hasbeszélőkre ráunva – akár a józan és mérsékelt, demokrata erők nem várt tértnyerését is hozhatják.

Ami pedig a történeti és a kortárs Erdélykutatásokat illeti, úgy vélem, emiatt sincs okunk az orrunkat lógatni. Az ugyanis szerencsére rég nem áll már, hogy mindez „*néhány jeles magyarországi kutatón [...] kívül senkit sem érint, s lassan nem is érdekel*”. Ellenkezőleg: a Kárpát-medencei magyar kisebbségkutatásnak, immár vagy negyed százada, hét határon átnyúló, kiterjedt s a jövő-menő kormányoktól nagyjából független intézményhálózata van – szorgos műhelyek tucatjaival, ezernél is több tudományos minősítésű kutatóval, önálló folyóiratokkal és könyvtárnyival publikációval a néprajz, kultúrantropológia, történelem, szociológia, nyelvészet, társadalomlélektan, politológia, statisztika és helytörténet megannyi ágában. S ami a legtöbb reményre jogosít: újabb tehetségek, kutatási irányok, módszerek bekapcsolódásával egyre népesebb rajokkal bővül az utánpótlás is. A közös munka, az együttgondolkodás eredményeiből adott a nyár végén izgalmas ízelítőt a Hargita egyik kies völgyében idén tizedszer megtartott szelterszi társadalomtudományi „munkatábor” is (alapítói: Bárdi Nándor, Lőrincz D. József, Gagy József, Kiss Tamás, Kiss Dénes, Szabó Árpád Töhötöm), hol négy napon át kora reggeltől késő éjszakáig több tucat kéziratot és frissen megjelent könyvet – egyebek közt az ÁLLATKERT KOLOZSVÁRON-! –, számos munkatervet és beszámolót vitatott meg a sokfelől egybegyűlt, közel száz kisebbségkutató, tanár, diák és érdeklődő. Csak néhány fontosabb újdonság: Mi-

ért akarja egy neves amerikai kiadó megjeleníteni a világ legelső összehasonlító irodalomtörténeti folyóirata: az *Acta Comparationis Litterarum Universarum* (Kolozsvár, 1877–1888) feldolgozását a lap nemrég megtalált archív levelezése és dokumentációja alapján? (T. Szabó Levente beszámolója); Mennyiben ösztönzik vagy gátolják a közösségi-kulturális tényezők a mai Küküllő menti falvak gazdálkodási hatékonyságát? (Szabó Á. Tőhötöm monográfiája); Mi módon és mennyire tudják választóikat mozgósítani a Kárpát-medencei magyar kisebbségi pártok? (Székely István Gergő); Hol tart a romániai magyar egyházak „önátvilágítása” és az ügynökkérdés társadalmi vitája? (Oláh Sándor, Pál János, Stefano Bottoni); Miféle újabb tanulságokkal szolgálhat Marosvásárhely 1990-es „véres márciusa” egy minden eddigénél teljesebb dokumentáció és az interetnikus konfliktusok legújabb nemzetközi irodalmának fényében? (László Márton–Novák Csaba Zoltán: A SZABADSÁG TERE.) És végül: Hogyan működött a cenzorok „minőségbiztosítása” és továbbképzése, s vajon mennyire volt informális vagy „kézivezérelt” a román cenzúra? (Kiss Ágnes.)

Ex oriente lux – quod erat demonstrandum.

Nóvé Béla

MÚLTÜTKÖZÉSEK

Nóvé Béla: *Múltunk, ha szembejön.*

Önkényuralmi emlékeink

Noran Libro, 2013. 258 oldal, 2800 Ft

A rebellis

Mi mást is tesz a múlt? Folyamatosan szembejön: hiába is próbálnánk átmenni a túloldalra, elénk ugrik, és nyelvet ölt ránk. És mi történik ilyenkor? Erről szólnak e kötetbe gyűjtött, többnyire az utóbbi bő évtizedben megjelent írások.

Nóvé Béla egyszerre krónikása és szereplője a felidézett önkényuralmi éveknek. Amikor találkozik e múlttal, benne az egykori fiatalemberrel is, saját maga miatt nem kell feszengenie. Igaz, aki csak a szövegek stílusára figyel, azt lehetné, hogy idős ember írta, mívesen csiszolt mondatokból rakosgatva. De aki a tartalmára,

rögtön észreveszi, hogy ugyanazt a fiatalembert olvassa, aki a 70-es, 80-as években lazán szembe-sétált a közrettegett és köztudomásul vett rendszerrel. És aki valójában akkor is komolyabb volt, mint a korszak infantilizált felnőttei. Nóvé hűséges maradt egykori ifjú, kócos önmagához és azokhoz az elvekhez, melyek a nyolcvanas évek ellenzékét, illetve a rendszerváltást hajtották. Ez a hűség – szó lesz még róla – nála afféle categoricus imperativus.

A szerző mint tanú és krónikás érzékletesen világítja meg például a Kádár-kor besúgóinak és tartótisztjeinek működését saját kiadású korai szamizdatjának történetével (*AZ IRATTÁRSÓPRÉS SZOMORÚSÁGA*, 2000). Négy évvel az illegális *Beszélő* első számának megjelenése előtt, 1977-ben, kirúgott diákként albérlétezve, magányosan adta ki egy maga illusztrálta meseparaboláját, melyben egy bizonyos „Vörös Patkány” tartja rettegésben „Megapiskosz” városát. A 21 éves apa által kisfiának ajánlott és száz példányban elosztogatott könyv titkosszolgálati utóéletének felidézésével támasztja alá az ügynökiratokkal kapcsolatos álláspontját.

Más írásai a demokratikus ellenzék tagjai között már társakra lelt szamizdatozót mutatják be, így az Orwell *ÁLLATFARM*-jának 1984-es fordítása, illusztrálása, kötése, terjesztése körüli bonyodalmakat, Menzel-filmbe illő iróniával és derűvel, de pontosan érzékeltetve a maguknak kialakított szabadság kis exterritóriumban csetlő-botló szervezkedők körötti félelmetes és nevetésgés világot is (*SZÉLJEGYZETEK EGY BELÜGYI JELENTÉSHEZ*, 1999). Ennek folytatása a *CENZÚRAVITÁK A '80-AS ÉVEK MAGYARORSZÁGÁN* (2011), mely egyrészt távolságtartó és informatív történeti ismertetőt ad a címben jelzett témáról és általában is a nyilvánosságért folytatott küzdelemlről, másrészt élményszerű helyszíni tudósítással is szolgál az 1985-ös Európai Kulturális Fórum idejére Eörsi István lakására szervezett ellenfórumról.

Nóvé mindeközben egyetemista volt, és diákként is aktív mozgalmár. Egy hibás múltidéző mondat helyreüteseként szánta rá magát, hogy 26 év távlatából öntudatosan és önironikusan feltárja, hogyan kezdeményezett a bolsevik birodalom kis tartományában egy olyan békemenetet, amely szovjet leszerelést is követelt (*A FÜGGETLEN BÉKEMOZGALOM KEZDETEI*, 2007). Mindezt 1981-ben, amikor – ezt már hadd tegyem én hozzá – a hazai rockélet színe-java (Szörényi,